

Axşam söhbətlərimizdən birində Fyodor Mixayloviç məndən soruşdu:

- Anya, mənı sevdıyını dərk etdiyin günü xatırlayırsan?

- Bilirsənmi, əzizim, Dostoyevski adı mənə uşaqlıqdan tanışdı. Və mən sənə və ya qəhrəmanlarından birinə on beş yaşından vurulmuşam.

Fyodor Mixayloviç sözlərini zarafat kimi qəbul edərək gülümsündü:

- Ciddi, tam ciddi deyirəm! - davam edirdim, - mənım atam mütalıə etməyi çox sevırdı. Söhbət müasir ədəbiyyatdan düşəndə deyirdi: İndiki yazıçılar yazıçıdır ki? Mənim zamanımda Puşkin vardı, Qoqol vardı, Juvovski vardı! Romançılardan "Kasib adamlar"ın müəllifi Dostoyevski vardı. O, əsl istedad idi. Təəssüf ki, siyasi məsələlərə qoşuldu, Sibirə atdılar. Ordan da xəbər-ətərsiz yoxa çıxdı!

Atam Dostoyevski qardaşlarının yeni "Vremya" ("Zaman") jurnalını dərc etmək istədiklərini eşidəndə hədsiz sevinmişdi: "Dostoyevski qayıtdı, - sevinc içində bizə deyirdi, - şükür ki, bu adam itib-batmadı!"

Yadımdadır ki, 1861-ci ili biz Peterqofda keçirmişdik. Hər dəfə anamız şəhərə bazarlığa gedəndə bacım-la xahiş edirdik ki, Çerkesovun kitabxanasından bizim üçün "Vremya" da

gələn İvan Petroviçlə müəllifi eyniləşdirirdim. Mənə elə gəlirdi ki, Dostoyevski özü baş tutmayan sevgisi haqqında danışır... Əgər unutmusansa, bu gözəl romanı mütləq yenidən oxumalısan!

Söhbətimdən Fyodor Mixayloviç maraqlı bürüdü və imkan olan kimi "Alçaldılmışlar" romanını oxuyacağına söz verdi.

- Yeri gəlmişkən, - davam edirdim, - yadımdadır, tanışlığımızın ilk dönlərində nə vaxtsa aşiq olduğumu soruşmuşdun? Mən cavab vermişdim: "Canlı heç kimə, ancaq on beş yaşında bir roman qəhrəmanına aşiq olmuşam". Sənsə soruşdun: "Hansı roman?", mənə söhbətin mövzunu dəyişməyə tələmişdim. Düşünmüşdüm ki, sənın romanın qəhrəmanının adını çəkməyin yaxşı düşməz. Sən bunu ədəbi işi əldə etmək istəyən bir qızın yaltaqlığı kimi qəbul edə bilədin. Mənə, tamamilə müstəqil olmaq istəyirdim.

"Ölü evdən məktublar"a görə bir bilsən nə qədər göz yaş tökmüşdüm! Dəhşətli katorqa həyatı keçirən Dostoyevskiye son dərəcədə yazığım gəlirdi. Bu hisslərlə sənın yanına işləməyə gəlmişdim. Əsərlərinin vurğunu olduğum bir adama heç olmasa nəyləse kömək ötmək, həyatını yüngülləşdirmək istəyirdim. Mən Tanrıya sənınlə işləməkdən ötrü başqasını yox, məhz mənı seçdiyinə görə şükür edirdim.

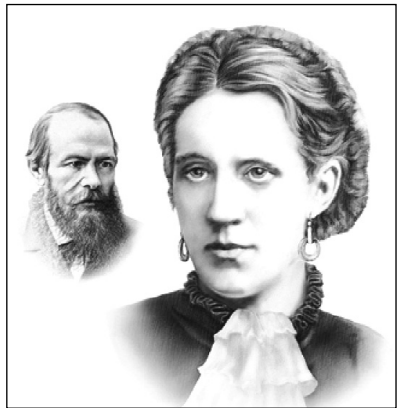
məmək üçün sözlərimə diqqət etməyə başladım. Ondan sonra sənın mənim işlərimə qarşı ürəklə davranmağın, səmimiyyətin, başıma gələ biləcək bədbəxtliyə canıyananlıqla yanaşmağın mənı təəccübləndirdi. Axı, doğmaları, əzizlərim, dostları, mənə elə gəlir ki, mənı çox sevirlər. Ədəbi hüquqlarımdan məhrum ola biləcəyime görə narahat olur, Stellovskiye hiddətlənir, bu cür müqaviləyə imza atdığımı görə mənı qınayır (sanki onu

ömrünü yaxşı yaşamısan və həyatın hələ qabaqdadır. Və ən nəhayət, mən kasıb və borc içindəyəm. Bu cür bəbərsizlikdən nə gözləmək olar axı? Ya biz bədbəxt olacağıq və bir yerdə bir neçə il əzab çəkəndən sonra ayrılacağıq, ya da ki bizimki alınacaq və bütün həyatımız boyu xoşbəxt olacağıq.

Fyodor Mixayloviçin özünü elə alçatmasını görmək çox ağır idi və mən dedim:

Anna Qriqoryevna Dostoyevskayanın xatirələri

alsın. Bizim evdə patriarxal rejim hökm sürürdü. Və buna görə də gətirilmiş jurnal ilk olaraq atamın əlinə düşürdü. O yazığın da həmin vaxtlarda artıq səhhiyyə bir o qədər də yerində deyildi. Nahardan sonra kitab, qəzet oxuya-oxuya yuxulayırdı. Mən oğrun-oğrun ona yaxınlaşıp, sakitcə kitabçanı götürüb bağa əkilirdim. Kolluqda bir rahat yer tapıb sənın romanını oxuyurdum. Amma təəssüf ki, bu bıcıliyəm baş tutmurdu. Bacım gəlirdi, o məndən böyük idi, kitabı əlimdən alırdı. "Alçaldılmışlar" fəslini oxumaqdan ötrü etdiyim yalvarışlara baxmayaraq, buna imkan vermədi.

Axı mən xəyalpərəstəm, - deyirdim, ona görə də romanın qəhrəmanları mənim üçün canlı insanlardır. Knyaz Valkonskiye nifrət edirdim, Alyoşanı zəif iradəli olduğuna görə zəhləm gedir, qoca İxmenevə, bədbəxt Nelliye yazığım gəlir, Nataşanı isə ürekdən sevirdim. Görürsənmi, hətta qəhrəmanlarının adları belə yadımda qalıb.

- Onlar yadımda deyil, ümumiyyətlə, romanın məzmununu da ala-bula xatırlayıram, - Fyodor Mixayloviç qeyd etdi.

- Doğrudanm unutmusuz?! - təəccüblə soruşdum, - təəssüf edirəm! Axı mən hekayənin təkhiyyəçisi olan İvan Petroviçə aşiq olmuşdum. Nataşanın bu cür gözəl insandan miskin Alyoşanı üstün tutmasını heç cür başa düşə bilmirdim. "İvan Petroviçi rədd etdiyinə görə, - oxuyan zaman düşüncürdüm, - o başına gələnləri haqq etmişdi". Qəribədir, nədənsə mənə xoş

"Ölü evdən məktublar" haqqında söhbətimin Fyodor Mixayloviçə pis təsir etdiyini görüb mövzunu dəyişdim. Və zarafatyana dedim:

- Bilirsən, tale özü mənı sənın üçün seçib: On altı yaşından mənı Netoçka Nezvanovna çağırırlar. Anna Netoçkadır, qonum-qonşuya çox vaxt çağırılmamış getdiyimdən bu ada Nezvanovna da (Çağırılmamış) əlavə etmişdilər. Bununla da Dostoyevski romanlarına olan sevgimi qabardırdılar. Elə sən də mənə Netoçka de, - Fyodor Mixayloviçə dedim.

- Yox! - cavab verdi, Netoçkam həyatda çox acı çəkib, sənın xoşbəxt olmağını istəyirəm. Səni Anya çağırıcam. Mənim çox xoşuma gəlir!

O biri axşam isə mənı çoxdan bəri maraqlandıran, lakin soruşmağa utandığım sualı Fyodor Mixayloviçə verdim: Nə vaxt mənı sevdini başa düşüb və nə vaxt mənə evlilik təklifi etmək qərarına gəlib?

Fyodor Mixayloviç yadına salmağa başladı və təəssüf olsun ki, tanışlığımızın birinci həftəsində üzümə diqqət yetirməyibmiş.

- Necə diqqət etməmisiz? Bu nə deməkdir? - təəccübləndim.

- Məgər kimləsə tanış olub bir-iki söz danışsan, yadında qalar o adam? Yox axı. Hər halda mən həmişə unuduram. Bu dəfə də elə olmuşdu: sənınlə danışdım, üzünü görürdüm, lakin gedən kimi üzünü unudurdum. Birdən sarışın və ya əsmər olduğunu kimse soruşsaydı, cavab verə bilməzdim. İlk dəfə oktyabrın axırında sənın gözəl boz rəngli gözəlriyə, mehriban gülüşünə fikir vermişdim. Üzün xoşuma gəlməyə başlamışdı. Və getdikcə daha da çox xoşuma gəlirdin. İndi isə mənim üçün sənın simandan gözəl dünyada heç nə yoxdur. Sən mənim üçün dünya gözəlisən! Elə hamı üçün də! - sakitcə Fyodor Mixayloviç əlavə etdi.

- İlk gelişlərində, - xatırlamağa davam edirdi, - sənın ciddiliyini, kəskin görünüşün mənı heyran edirdi. Cəzibəli ciddi və işgüzar görünüşlü qız tipidir, düşüncmüşdüm. Sevindim ki, bizim cəmiyyətimizdə doğulmuşan. Mən bir dəfə necə oldusa istəmədən yersiz bir söz işlətdim, sən mənə elə baxdın ki, ondan sonra xətrinə dey-

imzalamaya da bilərdim), məsləhətlər verir, təsəlli edir və s. Amma mən hiss edərdim ki, bütün bunlar sadəcə sözlər, sözlər və yenə də boş sözlərdir. Onlardan heç biri bütün bunları ürəyinə salmır. Ancaq bu özge, mənı hələ düz-əməlli tanımayan bir qız vəziyyətimə başa düşüb, ah-uf etmədən, deyilmədən sözlə yox, əməllə kömək etməyə başlayıb. Bir neçə gündən sonra artıq işimiz bir balaca qaydaya düşdüyü zaman ürəyimdə bir ümid yarandı: "Ardıcıl olaraq belə işləsək, bəlkə də, verilmiş vaxta qədər çatdıra bilərik!" Sənın bu barədə mənı əmin etməyin isə (yadımdadır, vərəqələri necə sayırdıq) bu ümidi daha da möhkəmləndirir və işi davam etmək üçün güc-qüvvə verirdi. Sənınlə danışanda tez-tez düşüncürdüm ki, bu qızın necə gözəl ürəyi var! Axı bu qız nənki sözləri, əməli ilə də mənı bu pis işin içindən çıxarmağa çalışır. Ruhən o qədər yalnız idim ki, doğrudan da, mənə ürəyi yanan adamı tapmağım əsl hədiyyə idi.

- Düşüncürəm ki, sənə sevgim elə buradan başlayıb, - Fyodor Mixayloviç davam edirdi, - sonra isə mehriban bənizin də xoşuma gəlməyə başladı. Tez-tez səni düşüncürdüm sezmışdım. Amma "Qumarbaz"ı bitirəndən sonra daha hər gün görüşə bilməyəcəyimizi anladım və başa düşdüm ki, sənınlə yaşaya bilmərəm. Bax elə onda da sənə evlilik təklif etmək qərarına gəldim.

- Bəs nə üçün sən başqaları kimi adi qaydada evlilik təklifi etmədin, maraqlı bir roman fikirləşdin? - soruşdum.

- Əzizim Anya, - Fyodor Mixayloviç kədərli səslə deyirdi, - mənim üçün necə böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini başa düşəndə, ümidisizliyə qapıldım. Sənınlə evliliyim mənə dəlilik kimi görünürdü. Bir düşün, sənınlə necə də fərqli adamlarıq. Elə birce aramızdakı yaş fərqi çox ciddi amildir! Axı mən demək olar ki, artıq qoca, sənsə, demək olar ki, hələ də uşaqsan. Mənim sağalmaz xəstəliyim var, ondan başqa da, kobud və qaramat adamam. Sənsə sağlam, gümrəh və həyatdolusan. Mən demək olar ki, daha ömrümü yaşamışam və həyatımda çox pis şeylər baş verib. Sən bütün

- Əzizim, sən hər şeyi bir az şişirdirsən! Sənın dediyin bu bəbərsizlik aramızda yoxdur. Biz bir-birimizi əgər möhkəm sevsək, dostlaşırıq və onda sonsuza qədər xoşbəxt olarıq. Mənı başqa bir məsələ qorxudur: axı necə olar bilər ki, sənın kimi ağıllı, təhsilli bir adam həyat yoldaşı olaraq mənim kimi bir qızı, sənınlə müqayisədə gimnaziya böyük gümüş medal (o zamanlar onunla fəxr edirdim) almasına baxmayaraq az təhsilli, sənınlə bir yola eyni səviyyədə çıxmaq üçün az inkişaf etmiş bir qızı seçəsən? Qorxuram ki, çox tez bir zamanda mənı tamamilə açacaq, sənın fikirlərini anlama bilmədiyim üçün mənı incidəcək, kədərlənəcəksən. Bax bu bəbərsizlik, uyğunsuzluq bütün bədbəxtliklərdən bətdədir!

Fyodor Mixayloviç sakitləşməyim üçün mənə xoş olası sözlər dedi. Və biz mənı maraqlandıran suala qayıtdıq.

- Çox tərəddüd edirdim, bilmirdim necə edim, - Fyodor Mixayloviç dedi. - Yaşlı, yaraşıqlı olmayan, gənc qıza evlilik təklifi edən, qarşılıq olmayan kişi gülməli görünə bilər. Mənə sənın gözündə belə vəziyyətə düşmək istəməirdim. Birdən sən evlilik təklifinə "başqasını sevirəm" deməklə cavab verərdin. Sənın bu "yox" cavabın aramıza soyuqluq gətirərdi, əvvəlki dostluq münasibətlərimizə daha mümkün olardı. Sənın simandan son iki ildə mənə üreklə yandıran əsl dostumu itirə bilərdim. Təkrar edirəm, ruhən o qədər yalnızam ki, sənın dostluq və köməkliyini itirmək mənim üçün çox ağır olardı. Bax elə buna görə də yeni romanın planını danışmaqla fikirlərini öyrənmək qərarına gəldim. Sənın imtinanı bu cür qəbul etmək daha yüngül olardı. Söhbət axı bizdən yox, romanın qəhrəmanlarından gedirdi.

Öz növbəmdə mən də onun ədəbi təklifi zamanı hiss etdiklərimin hamısını - onu anlamamışımı, Anna Vasilyevnaya qarşı qısqanclıq və paxıllığımı və s. danışdım.

- Belə çıxır ki, Fyodor Mixayloviç təəccübləndi, - mən səni pis vəziyyətə salıb razılığını almışam! Baxıram ki, o vaxt danışdığım roman yazdığım bütün romanlardan ən yaxşısı olub. Çünki dərhal uğur qazanıb və arzu olunan təəssüratı yarada bilib!

Ardı var...

Tərcümə edən:
Xanım Aydın